

¹Оразақынқызы Ф., ²Нұрмырза М.

¹PhD, қауымд. профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: madinka_13_94@mail.ru

²курс магистранты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: faridak09@mail.ru

ҚЫТАЙ ҚОҒАМЫНДА ӘЙЕЛДЕРДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ РӨЛІ

Ұлт болашағы ел егемендігімен тығыз байланысты шешуі күрделі, өзекті мәселе екені белгілі. Ал ұлт болашағы – жас ұрпақты дүниеге әкелу, оларға ұлттық тәрбие беру міндеті жүктелген әйел-аналардың бүгінгі қоғамдағы әлеуметтік хал-ахуалына тікелей байланысты. Әр елдің мәдениетінде, әдебиетінде, дінінде, ділінде әйел затының рөлі мен орны белгіленген. Ғалымдардың пайымдауынша, шығыс елдерінде әйел адамның міндеттері, дәрежесі ерте кезеңнен бастап қатал тәртіппен, ережелермен, дана сөздермен бекітіліп отырған. Қарастырып отырған мақаламызда, аспан асты елі Қытайдағы әйел адамдардың қоғамдағы әлеуметтік-мәдени рөлі баяндалған.

Түйін сөздер: әйел, қытай, гендерлік теңдік, әлеуметтік-мәдени рөл, феминология.

¹Orazakynkyzy F., ²Nurmyrza M.

¹PhD, associate professor, Al-Farabi Kazakh national university,
Kazakhstan, Almaty, e-mail: madinka_13_94@mail.ru

²2 course master student, Abai Kazakh national pedagogical university,
Kazakhstan, Almaty, e-mail: faridak09@mail.ru,

Socio-cultural role of women in Chinese society

It is known that the future of the nation is closely linked with the sovereignty of the country. The future of the nation is the birth of the young generation, directly related to the social status of women in modern society, who are entrusted with national education. The role and place of women in the literature, culture, religion and mentality of each country is determined. Scientists believe that women in eastern countries have a strong commitment from an early age, with strict rules and wise words. In this article, we describe the socio-cultural role of women in Chinese society.

Key words: female, Chinese, gender equality, socio-cultural role, feminist.

¹Оразақынқызы Ф., ²Нұрмырза М.

¹PhD, ассоц. профессор, Казахский национальный университет имени аль-Фараби

²магистрант 2 курса, Казахский национальный университет имени Абая
e-mail: faridak09@mail.ru, madinka_13_94@mail.ru

Социально-культурная роль женщин в китайском обществе

Известно, что будущее нации тесно связано с суверенитетом страны. Будущее нации – рождение молодого поколения, непосредственно связанное с социальным статусом женщин в современном обществе, которым поручено национальное образование. Определяются роль и место женщины в культуре, литературе, религии и менталитете каждой страны. Ученые считают, что женщины в восточных странах имеют твердую приверженность с ранних лет, со строгими правилами и мудрыми словами. В этой статье описывается социально-культурная роль женщин в обществе Китая.

Ключевые слова: женщина, китайцы, гендерное равенство, социально-культурная роль, феминистка.

Кіріспе

Қазіргі кезде қоғамдағы әйелдің рөлі мен орны туралы ұғымдар, көзқарастар, таным-түсініктер, сонымен тығыз байланыстағы әйел бейнесі жөніндегі қалыптасқан стереотиптер мен әлеуметтік үрдістер ерекше өзекті мәселеге айналып отыр. Бүгінде бүкіл дүниежүзінде тарихи қалыптасқан ерлердің әйелдерден басым тұру құқығы біршама өзгерістерге ұшырады. Эмансипация мен феминизм идеологиясының кең етек алуына байланысты, батысеуропалық философиядағы патриархаттық дәстүрдің әсері басылғандай болды. Патриархаттық құрылымы басым келетін философиялық ойлаудың дәстүрлі бинарлық (еркек / әйел) практикасынан бас тартып, қазіргі көпмәдениеттілік жағдайында жыныстың әлеуметтік теориясы – гендерлік ілім дүниеге келді. Өткен ғасырдың ортасынан бастап өнеркәсібі дамыған және әлеуметтік бағдар алған шет елдерде әйелдер өз құқықтары мен мүмкіндіктерінің ерлермен тең болуына іс жүзінде қол жеткізді (Леви Строс К. 1983:215).

Қоғам мен мәдениеттегі әйелдің бейнесі, әйел мен гендерлік мәселесі, жыныстың теңдігі мен арақатынасы мәселесі, әлемдік философияның тарихында ежелден бері көтеріліп келе жатқан үлкен тақырып. Бірақ, бұл мәселе өткен тарихи кезеңдердің сипатына қарай, өзінің әлеуметтік қырынан гөрі, дүниенің жаратылысын ұғындырумен байланысты болмыс туралы ілім тұрғысынан және биологиялық қырынан қарастырылып келді. Дүниенің қарама-қарсы екі жыныстық бастауы туралы пікірлер, ойлар ежелгі шығыс ойшылдарының, әсіресе қытайлық дао ілімінде, сондай-ақ антик ойшылдары шығармаларында кездеседі.

Ортағасырлық философияда бұл екі бастау діни дүниетаныммен тығыз байланыста түсіндірілді, әйел тақырыбы діни тұжырымдамалар негізінде қарастырылды. Батыстың христиандық әлемінде күнә мен әйелдің аты қатар жүретінін атап кету керек. Христиан дінтанушыларының тіпті «әйел адам ба, адам емес пе» деген мәселе көтеріп, орта ғасырларда Батыста әйелдердің «мыстан», «азғырушы», «арбаушы», «сиқыршы» деген жаламен шіркеу тарапынан тірідей отқа жағылғанын, өртелгенін тарихтан білеміз. Католик шіркеуі мен протестанттық сенім арасындағы қақтығыс кезінде ең көп зардап шеккендер қатары тағы да әйелдер болды. Ал ата-бабамыз ақылмен және еркімен қабылдаған ислам діни анаға, әйел қауымына ерекше мәртебе берді. Исламдық түсінік бойынша, адам, әсіресе

әйел дүниеге күнәһәр не кесірлі болып келмейді. Керісінше, нәресте бұл дүниеге періштедей таза әрі дінге бейім болып келеді, оның жарық дүниеге келуіне себепкер ретінде ананы көреміз. Жаратушы баланы бұл дүниеге әкелу үшін оны әуелі ананың рахымында тәрбиелейді, өзінің пендесіне деген мейірімін ана арқылы береді, көрсетеді. Сондықтан Шығыста «әйел бір қолымен бесікті, бір қолымен әлемді тербетеді» деген сөз бекер айтылмаса керек.

Әйел мен еркектің қоғамда алатын орнын анықтайтын, олардың әлеуметтік және мәдени құрылым ретіндегі ұғымы ХІХ ғасырдан бастап, батыстық елдердің жаңа капиталистік нарықтық қатынастарға тартылуымен қалыптаса бастады. Капитализмге өту сатысында Батыста әйел мен баланың еңбегіне қол сұғылды, қанау жұмыстары да жүргізілді. Олардың құқықтары аяққа тапталды, өткен еңбегіне болмашы ақы төленді. Осыған орай, әйелдердің өз құқықтары үшін күресі басталып, феминизм идеологиясы мен эмансипация түсінігі өмірге енді.

Алайда, шіркеуді былай қойғанның өзінде, зиялылар, білім адамдары мен оқымыстылардың өзінде де әйелді кемсітушілік, дәрежесін төмендету ескі патриархаттық дәстүр сақталып қалды. Мәселен, философтардың бірі әйел затына «табиғаттың қателігі» деп қараған болса, Ф. ницше «әйелмен тілдескен кезде, қолыңда қамшың болсын» деген көзқарастарын білдірген (ницше Ф. 1990:320).

Сондай-ақ әйел тақырыбы, жаңа заман философтары: И. Канттың, Г.В.Ф. Гегельдің, А. Шопенгауэрдің, З. Фрейдтің және т.б. шығармаларында сөз болды. Осы өзекті тақырып, қытай ойшылдарының да қызығушылықтарын тудырды. Шығыс елдерінің ішінде, мыңжылдық тарихы бар аспан асты елінде әйел адамның орны, рөлі әр философтың, жазушының, қаламгердің қаламына арқау бола білген тақырып болған.

Бас ию, бас ию және тағы да бас ию – әйелдің ең басты игі ісі еді. Конфуцийшілдік пікір бойынша, жер бетінде бәрінің үстінен еркектер үстемдік етіп, ал әйелдер болса, оларға бағынады, сол себепті олар үш ережені ұстануы керек: қыз күнінде әкесі мен ағаларына бойұсыну, тұрмыс құрғанда – жарына, ал жары қайтыс болғасын – үлкен ұлына бағынуы керек деп саналды (Түргенбай А.Ә., Тастанбекова С.С.2011:44). «Егер мен бір құсқа тұрмысқа шықсам, мен оның артынан ұшуым керек; егер бір итке күйеуге шықсам, ол жүрген жермен жүріп, ізін қуалауым керек; егер иесіз бір кесек жерге шықсам, мен

оның жанында отырып күзетуге міндеттімін», – деген түсінік, ата-бабаларынан қалған өнеге сөздер қытай әйелдерінің санасына сіңіріліп қалған. Міне, дәстүрлі қытай отбасындағы әйелдің орнын дәл осылай белгіленген. XX ғ. басында П. Лоуэль дәстүрлі қытайлық отбасы жайында «Өз тағындағы император үшін және өз лашығындағы қарапайым жұмысшы үшін де барлық нәрсе отбасылық жақындық идеясында болады. Империя өз кезегінде үлкен отбасын құраса, ал отбасы кішкентай мемлекет болып табылды» – деп жазған болатын (П. Лоуэль 1904:19). Мұнда да конфуцийлік отбасы қағидасының басымдылығын көруге болады. Бәріміз білетін аспанасты елінің дәл қазіргі даму барысын ескеретін болсақ, қазіргі қытайлық отбасы және ондағы әйел адамының рөлі, орны мен қоғамдағы әлеуметтік мәртебесін анықтауда дәстүрлі көзқарастарды білу өте маңызды. Осы себептер, біздің бұл тақырыпты таңдауымыздың негізгі себебі болып отыр.

Негізгі бөлім

Көптеген жылдар бойы аспанасты елінде әйел адамның қоғамдағы орны ер адамдарға карағанда анағұрлым төмен болды. Тіпті, әйелдермен мүлдем санаспады. Әйел затын, адам санатына жатқызбады. Бірақ, қазіргі қытай қоғамындағы әйел жағдайын түбегейлі өзгерткен жаңа заң қабылданды. Қытайда әйелдердің мәртебесі, әйелдер мен ерлердің теңдігі заманауи жағдайда маңызды мәселе болып табылады. 1995 жылы Пекинде өткен конференцияда әлеуметтік сала бойынша міндеттерді шешу үшін қоғамдық процестің барлық қатысушыларының күш-жігерін біріктіретін – мемлекеттік органдар, қоғамдық бірлестіктер және коммерциялық емес ұйымдар ең өткір әлеуметтік мәселелерді шешуі тиіс деп қарастырылды. Тек қана, әйелдерге әлеуметтік қорғау көрсету ғана емес, сонымен қатар оларды жаңа әлеуметтік-экономикалық шарттарға жауап бере алатындай жағдай тудырып, отбасына, әйелге, балаларға қолдау көрсету бағытында жаңа механизмдерді, әлеуметтік технологияларды жоспарлау керек екендігі айтылған.

1995 жылғы конференцияда қабылданған «Іс-әрекет платформасы» атты бастама гендерлік теңдікті алға жылжыту және әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейтуде жаһандық қауымдастық үшін іргелі және жетекші құжат ретінде қабылданды (China Statistical Yearbook 2012). Сонымен қатар, бүкіләлемдік әйелдер федерациясы және тиісті мемлекеттік

органдар әйелдердің құқықтары туралы ұлттық бағдарламаны әзірлеп оны жүзеге асыруда. 1980 жылы Қытайда қабылданған әйелдерге қатысты кемсітудің барлық нысандарын жою туралы конвенцияда бекітілген халықаралық міндеттемелерді де айта кету керек, онда әйелдердің жағдайын жақсартудың ұлттық тетіктері тек орталықта ғана емес, облыстық және аудандық деңгейде де жұмыс істейді. Әр облыста және ауданда Қытай Халық Федерациясы филиалдары құрылды және жұмыс істейді, олар үкіметтің және басқа да қоғамдық жұмысқа, сыйақыға, білім алуға құқықты жүзеге асыруға, елдің саяси өміріне қатысуына және т.б. мәселелер бойынша әйелдерге қатысты кемсіту жағдайларын болдырмау мақсатында мемлекеттік саясатты іске асырады.

Заманауи әлемдегі елеулі өзгерістер әйелдердің өмірінің барлық салаларындағы рөлін өзгертуге ықпал етті, оның қоғамның әлеуметтік құрылымына қатысуын тездетті. Бұл отбасында да, қоғамда да әйелдердің рөліне жаңа көзқараспен қарау қажеттігін тудырды.

Әйел адамның қоғамдағы орны қандай екенін анықтауға көмектесетін біршама терминдерге тоқталар болсақ, әлеуметтік-мәдени рөл сөзінің мәнін ашып алу керек сияқты. Әлеуметтік-мәдени рөл (әлеуметтік рөл) – қоғамдағы белгілі бір мінез-құлық, белгілі бір мәртебеге ие адам жүзеге асыратын сол немесе басқа әрекеттер жиынтығы.

Қазіргі әлемде қоғам адам мінез-құлқының өзгеруін және оның қоғамдағы рөлін өзгертуді талап етеді. Өмірде, адамдар арасындағы қарым-қатынастарда, әр адам өзгелерге таныс жеке имиджде басым әлеуметтік рөл атқарады. Адамның өзі үшін де, оның айналасындағы адамдар үшін де әдеттен тыс мінез-құлықты өзгерту өте қиын. Топ барған сайын ұзағырақ болса, оның мүшелерінің әрқайсысының қоршаған айналасындағы әлеуметтік рөлдері таныс бола түседі және басқалар үшін стереотиптің үлгісін өзгерту қиынырақ болады. Кез келген қоғамның өмір салты жүйесінің әлеуметтік-мәдени эволюциясын талдау оның ішкі және сыртқы даму динамикасын ескеруді білдіреді. Соңғы жылдары әйелдердің жеке және қоғамдық өміріне деген қызығушылығы және қоғамдағы өз ұстанымдары әлемде өсті. Әйелдер пәндері феминология деп аталатын жеке ғылымды зерттеу тақырыбы пайда болды. Ол әйелдердің қоғамдағы саяси, әлеуметтік және экономикалық қатынастарының жиынтығын зерттейді.

«Феминология» (латын тілінен аударғанда фемин – әйелдер және грек тілінен «логос» –

«сөз», «оқыту») – қоғамдағы әйелдердің мәртебесі мен рөлі туралы, олардың өмірінің объективті заңдарын бейнелейтін және ерлер арасындағы теңдік қағидатын жүзеге асыру болып табылатын адамгершілік қызметтің негізі туралы ғылым. Бұл ғылым бір жыныстылар арасындағы қатынастарды ғылыми зерттеу және олардың арасындағы қайшылықтардың себептерін талдау міндетін де қарастырады. Феминология ерлер мен әйелдердің толық теңдігін зерттеп, қоғамның барлық салаларында өмір сүру мәртебесін өзгертеді.

Г.И. Осадчейдің көзқарасы бойынша әлеуметтік қатынастар әлеуметтік өмірдің барлық салаларында көрініс табады (Осадчая Г.И. 1996:32). Жеке тұлғаны қалыптастырып, жақсартатын және оның өскелең қажеттіліктерін қанағаттандыратын барлық процестерді қамтиды. Әлеуметтік қатынастар адам өмірінің барлық салаларында: жұмыс, білім, бос уақыт, саясат және экономикада да көрініс береді.

Әлеуметтік қатынастарды дамытудағы маңызды фактор – мемлекет. Ол қоғамның барлық салаларын реттейді және адам құқықтарын қорғайды. Сол мемлекет ұсынып отырған саясаттың бір түрі гендерлік теңдік идеясы.

Гендерлік теңдік идеясы қоғамның тұрақты дамуының шарты болып табылады. Ғасырлар бойы екінші орында тұрған әлеуметтік, экономикалық және саяси өмірге еш қатысы жоқ әлсіз жыныстылар өз әлеуетін пайдаланып жатыр. Қоғамды әйелдердің қатысуынсыз демократиялық деп санауға болмайды. Өмірдің барлық деңгейлерінде шешімдер қабылдау әйелдердің көзқарастарынсыз мүмкін емес. Гендерлік теңдік қоғамның тұрақты дамуына ықпал етеді. Ағылшын тілінен алғанда *gender* сөзі жыныс дегенді білдіреді десек, шын мәнінде гендерлік ұғымы грамматикалық санатта қолданылатын термин болып шықты.

Гендерлік зерттеулер – қоғамның қоғамдық сана мен адамның санасында әйелдердің және ер адамдардың әлеуметтік рөлдерін қалай қалыптастырып, таратып жатқаны зерттелетін білім саласы, сонымен қатар оның салдарын қарастырады. Гендерлік талдау осы кезеңде өз мемлекеттерінің тұрғысынан қазіргі заманғы қоғамды зерттеуге мүмкіндік береді. Бұл талдау қоғамға заманауи әлеуметтік процестер мен шарттардың түсіндірмелі модельдерін қалыптастыруға, болашақтағы дамудың дұрыс болашағын болжауға мүмкіндік береді. Гендерлік теңдікте де кемшіліктер бар. Жалғызбасты аналардың өсуі артып келеді. Бұл ерлердің эко-

номикалық тәуелсіздігі, мемлекеттік қолдау, әйелдерге арналған қолдау орталықтарының пайда болуы, ажырасулар санының өсуінің салдарынан болуы мүмкін. Осылайша, гендерлік теңдік отбасыдағы патриархалдық қатынастарды бұзады. Бір жағынан, қоғам дамуында әйел қажет, ал екінші жағынан, толыққанды отбасылар аз және бұл елдегі демографиялық саясатқа әсер етеді.

Ең ежелгі дәуірден бастап қытайлық отбасылар Орта Патшалықтың бүкіл мемлекеттік құрылысының үлгісін көрсететін. Отбасы бүкіл мемлекеттің негізін қалаған қағидаттар мен ұғымдардың шағын көрінісі болды. Әкесі мен ұлы арасындағы дұрыс қарым-қатынас билеуші мен бағынушы арасындағы қарым-қатынаста дұрыстығын қамтамасыз етті.

Қоғамның әрбір мүшесіне өз рөлі мен орны тағайындалды. Өзінің жоғары басшылығына мойынсұнуға мәжбүрлеп, тәжірибе мен білімді жинақтауға мәжбүр болған кіші лауазымды адам, ақырында, әлеуметтік баспалдаққа шығатын болған. Отбасы және бүкіл ел осындай ұғымдарға негізделген.

Дәстүрлі қытай қоғамы құқық мәселелерінде моральдық нормаларға көп көңіл бөлді. Отбасы құрылымның негізі болатын қоғамда адамдар арасындағы қарым-қатынас сезім мен жеке көңіл-күйлер тізбегі арқылы мөрленіп, мұндай жағдайда моральдық-адамгершілік критерийлер қоғамның мүшелерін моральдық нормаларды құрметтеуге үйрететін.

Егер дәстүрлі қытай қоғамы заң мәселелерінде мораль нормаларына неге көп көңіл бөлетінін түсінгіміз келсе, онда бұл сұраққа жауапты екі тараптан іздеген жөн. Біріншісі қытайлық отбасының отағасы тұрғысынан, екінші шаруа адамның көзімен. Қоғамда отбасы негізгі құрылым ретінде қарастырылады. Мұнда заңнамалық шарттар емес, отбасылық заңдар көбірек рөл атқарған. Отбасы мүшелері арасында моральдық құндылықтар критерийлері маңыздырақ болған.

Қытай қоғамында әлеуметтік қоғам мүшелерінің қарым-қатынасын анықтайтын қытайлықтардың көзқарастары бойынша концепциялар тобы бар.

Дао (道) (іс-әрекеттердің рационалдылығы, рационалдылық) барлық істерді жүзеге асыратын ұтымды негіз ретінде және күнделікті өмірде болған оқиғалар ретінде анықталуы мүмкін.

Ли (禮) – дао және фа (法) ретінде де қолданылады және заң мағынасын білдіреді. Ли, дао секілді дұрыс пен бұрысты, шындық пен жалғандықты бөліп көрсете білетін критерий.

Ли (禮) – екінші жағынан алғанда салт-жоралғы рәсімдер дегенді де білдіреді. Негізгі рөлі адамның өмір сүретін шеңберін анықтау болып табылады.

Фа (法) – бұл заң. Мемлекеттегі адамдардың қарым-қатынастарының нормаларын анықтайды. Бұл ережелер моральдық-этикалық критерийлер негізінде жасалады. Заң Ли мен тығыз байланысты. Заң шешуші рөлін атқарады. Демек, алғашқы екі – дао және ли – көк тәңірі, екінші – ли және фа – адамдарды өзара қарым-қатынасқа бейімдейтін олардың туындылары. Қытайлық қоғамда әртүрлі мүшелері арасында, соның ішінде еркек пен әйел арасындағы қарым-қатынастың қалай қалыптасқанын дәлірек түсіну үшін жоғарыда айтылған әлеуметтік заңдардың мазмұнын егжей-тегжейлі қарастырған жөн.

Үш басым қағида бойынша қоғам мүшелерінің қарым-қатынасы белгіленген моральдық-этикалық нормалар негізінде жүзеге асырылды, Конфуцийшілдік ғалымдар қоғамда үйлесімділік қажет деп санайтын бес қасиетті анықтады. Бұл бес қасиет «бес тұрақты» деп аталды: қайырымдылық, әділет, салт-жоралғы рәсім, даналық және сенім. Бұл нормалар қоғамның әртүрлі мүшелері: әкесі мен лауазымды адамы, әкесі мен ұлы, үлкен және кіші ағалары, күйеуі және әйелі, достары және т.б. арасындағы қарым-қатынаста критерий болып табылады. «Үш қолбасшы, бес тұрақты» сөзі Батыс Ханның 15-ші жылдарындағы «Шындар мен құстардың көптеген көріністері» («Chun-qu Фьюн Лью») атты дискте Дун Чун-Шудың жазбаларынан алынған (Дун Чжун-Шу 1937:115)

Дегенмен, қытай қоғамындағы адамдар арасындағы қарым-қатынаста бағыну және бағындыру моделінің тұжырымдамасы Цинь-Суньцы әулетінің танымал ғалымына тиесілі.

Дун Чуншу «Мэнцзыдың» құнды (кұрметті) ян және шамалы инь (яғни ерлер элементінің әйелге қатысты таралуы) туралы концепциясының негізінде өзінің қоғамдағы қарым-қатынас теориясын ұсынып, «үш басымдық және бес тұрақтылық» теориясын алмастырды (Дун Чжун-Шу.1937:117)

Дун Чуншу бағыныстылық принципіне негізделген, бұл аспан мен өзгерістерге ұшырамайтын адамдар арасындағы қарым-қатынастың үш маңызды түрі бар деп санайды: билеуші бастысы, лауазымды адам бағынышты; әкесі – бастығы, ұлы мойынсұнады, күйеуі – бастығы, әйелі барлығына бағынады». Бұл қарым-қатынаста билеуші, әкесі мен күйеуі Янның күші, ал ұлы мен әйелі – бұл Инь. Сунн әулеті кезінде «үш

басымдық» және «бес тұрақты» ұғымдарын Чжу Си біріктіріп, содан бері бірге қолданыла бастаған. Табиғи түрде бұл ұғым бүкіл қытайлық қоғамның негізіне – ата-аналар мен балалардың, күйеу мен әйелдің қарым-қатынасын реттейтін отбасына құрал ретінде әсерін тигізе білген.

Уақыт өте келе, бұл тұжырымдама өзінің тікелей мағынасында қолданыла бастады және «ер адам құрметтелді, әйелді жек көрді» деп айтылды. Бұл ерлі-зайыптылар арасындағы қарым-қатынаста шешім Янның элементтеріне тиесілі болғандықтан, Иннің күшімен жүретін әйел заты бағынуға міндетті болды. «Әйелдерге отбасында және қоғамда кішігірім рөл тағайындалды, олар ерлерге (әке, күйеуі, ұлы) мойынсұнушылыққа негізделген өзіндік мінез-құлық кодексі, қарапайымдылық, сыпайылық және еңбекқорлық. Отбасылық жүйе қатаң тәртіппен сипатталды – әйелдердің отбасылық мәселелерді шешуде дауыс беру құқығы жоқ, олардың ісі ас үйі немесе үйдің әйелге тиесілі бөлігіндегі шаруалармен айналысу болды.

Орта Патшалықтың ең беделді классикалық шығармаларынан дәйексөздерді сiңiрiп алған «Пациенттің канонында»-да әйелдің күйеуіне бағынуы туралы айтылды: «Отбасылық өмірде күйеуі мен әйелінің өзара қарым-қатынасы дұрыс тәртіппен жүруі керек. Күйеуі мен әйелі ата-бабаларына, әйелі күйеуінің ата-анасына құрметпен қарайды. Күйеу адамгершілікпен әділ шешімдер қабылдауы керек, ал әйелі оған мойынсұнуы тиіс. Осы ереже сақталғанда ғана отбасылар өркендеп көркейеді.

«Шу Цзине» де күйеуі әділетсіздікпен тастап кеткен әйел туралы айтылады. Онда ерлі-зайыптылар арасындағы қарым-қатынасты дұрыс ұстанбағандар, бір-біріне жауға айналатындығы туралы айтылған. Сондай-ақ, ері мен әйелі ата-аналар мен балалар, бауырлар мен әпкелер сияқты қанмен байланыспағанымен, өмір байлаған жандар болып табылады. Олар жақсы күнде де, жаман күнде де, қуанышта да, қайғыда да бірге болса ғана, онда олар жақсы ерлі-зайыптылар болады. Тек олардың арасында өзара сыйластық пен сенім болған кезде, әдемі үйлесімді жұпты көруге болады, – деп көрсетілген (Электронный ресурс. // URL: russian.china.org.cn (дата обращения: 10.05.2016)

Осы дәйектемелерден байқалғандай, Қытайдағы «отбасы» ұғымының маңызды ерекшелігі: ер мен әйел арасындағы неке одағы өздерінің сүйіспеншілік пен сезімталдықтың жемісі ретінде емес, сонымен бірге «бес тұрақты» сапаға негізделген қоғамда белгіленген функ-

цияларды жүзеге асыру үшін екі түрдің қажетті тіркесімі ретінде қабылданады.

Лю нидің ең танымал «Подстилка из плоти» романындағы кейіпкерлердің бірінің сөзімен айтсақ: «Жақсы ердің әйелі, балалары болуы керек! .. Егер сіз жақсы отбасын құрмаған болсаңыз, онда, сіз өзіңізге лайықты әйелді табуыңыз, балалар тәрбиелеуіңіз керек (Лю ни. 2009:119).

Бұл тұжырымдардан көргеніміздей, дәстүрлі қытай қоғамында әйелдердің әлеуметтік-саяси рөлі болған жоқ. Олардың мүдделері мен міндеттерінің бүкіл ауқымы отбасылық салада шоғырланған, онда қытайлық әйел әлсіз және үнсіз отбасы мүшесі болып қалған.

Ер мен әйелдің қарым-қатынасын анықтайтын тағы бір конфуцийлік тұжырымдама бар. Ол «Ішкі және сыртқы» түсінігі. Бұл дегеніміз, әйелдің ісі үйдің ішінде, ердікі сыртында болу керек дегенді білдірген.

Осындай ер адамның дәрежесін көтерген тұжырымдармен қатар бірнеше ғасырлар бойы Қытайда ерді көкке көтеріп, ал әйелді кемсіткен қомақты шығармалар да жарық көрген.

Әйелдің әлемі оның үйі мен отбасынан тұрады. Осындай көзқарастың кең таралуы, Сұң дәуірінде Қытай үшін жатжерлік буддизмнің кеңінен дамуы және таза қытайлық даосизмнің халық арасында танымалдығын арттыра түсті. Соның әсерінен классикалық конфуцийшілдік дағдарысқа ұшырап, ежелгі данышпандық ілім жаңаша түсіндіріп, жаңаша қабылдануының негізінде дүниеге неоконфуцийшілдіктің келгенін көре аламыз.

Бұл кезде әйелдер ешқандай жалпы отбасылық жеке меншік құқығына ие бола алмады. Ал, егер де белгілі бір себептермен, жағдайлармен жылжымайтын мүлікті бөлісу ісі жүретін болса, онда ол тек ерлер қауымы арасында жүргізілетін. Жанұяда әке ісін жалғастыратын ер азамат болмаған жағдайда ғана, қыз баласына әке мұрасы берілетін. Алайда, бұл өте сирек кездесетін жағдай. Тіпті бай-ауқатты отбасыларда да әйелдің мұрагерлік құқыққа ие болуы екіталай еді. Әйелдің көріктілігін (әсіресе, қоғамның дәулетті ортасында) оның кішкентай аяғы мен тақтайдай жалпақ көкірегімен бейнелеген. Қытайлық салт бойынша, әйелдің аяғы жаңа туған айдың немесе лалагүлдің пішініндей кішкентай доға тәріздес болуы керек. Ал егер, жасөспірім қыздың бойында осы тәрізді сұлулық белгілері болмаса, оның отбасын құруы, тұрмысқа шығуы біршама қиындықтар, келеңсіздіктер әкелетін. Сол үшін де,

аяғы доға тәріздес болуы үшін қыз баласының аяғын арнайы бинттермен байлау әдісі қолданылды. Қыздардың 6-7 жастан бастап, аяқ саусақтарын (үлкен саусағынан басқа) бүктеп, аяқ саусақтарын табанға қарай майыстырып, табан мөлшері 8-12 см болатындай бинтпен қысып орап, байлап тастайтын болған. Уақыт өткен сайын, әр аптада қыздардың аяқтары одан сайын тығыздалып байланып отыратын және бұл әдісті қолдану табанның доға пішініне айналғанға дейін жалғасатын. Қыздардың бинтпен байланған аяқтары үнемі ауыратын, тіпті бұл кейде олардың аяғының жұмыс істемей қалуына алып келетін. Осыған қарағанда, қытай халқында «Сұлулық құрбандықты талап етеді», «Бинтпен байланған әрбір жұп аяқ былау толған жаспен тең» деген мақалдар берер айтылмаған сияқты.

Қытайлық ұлы революционер-демократ Сунь Ятсеннің замандастарының сөздеріне сүйенсек, Сунь жастық шағында аяғы бинтпен байланған қарындасының қиналып, азап шеккендерін көріп өскен екен. Жандары қиналған жас қыздар түні бойы көз ілмей, байланған аяқтары ауырғаннан ыңырсып, төсекте тынымсыз қимылдап, түсініксіз сөздер сөйлеп шығатын болған. Олардың жандарына жылу сыйлайтын, ағарған таңды асыға күтетін. Бірақ, бұл ауру дәл осылай күннен күнге жалғаса беретін. Қарт анасының өзі де қызының қиналғанына әрең шыдайтын, алайда, әдеттен озбау үшін, қызы бойжеткенде аяқтары доға тәрізді болу үшін, тұрмыс құрғанда аяқтары кедергі келтірмесін, қандайда бір келеңсіздік орын алмасын, үлкендер қауымы тарапынан әдеттен аттады деген сөзді естімес үшін бәріне шыдайтын. (Чжан Цзыцин. 2003:217). Әріне «бұған ешнәрсе де істей алмайсың, дәстүр солай, Аспан ұлының заңы осылай». Кішкентай күнінен, тоқтаусыз бейнет шеккен кішкентай қыз бойжеткеннен кейін де барлық үй шаруасын жалғыз өзі орындайтын болған. Тамақ жасап, үй тазалап, жібек құрттарына қарап, кесте тігіп, өрнек тоқыған. Оған артық академиялық білімнің қажеті шамалы жоқ, өйткені «неғұрлым әйел аз білсе, соғұрлым ол мейірімді, жақсылыққа жаны құмар болады» деп есептелді. Ата дәстүр бойынша, әйел мүсіні «түп-түзу мінсіз лалагүлдің үндесуі секілді жарқырап тұруы керек», және бұл үшін қыздың 10-14 жасында кеудесін арнайы көкірекше немесе ерекше желеткемен қысып бүтетін болған. Көкірек бездерінің дамуы кешейілдеп, көкірек жасушаларының жылжуы мен организмнің оттегімен қоректенуі бірден тоқтап қалатын. Бұл қыз организмінің жалпы

дамуына кері әсерін тигізгенімен оның мүсінінің «көрікті» болуына оң септігін тигізді. Ал некеге деген қатынасқа келсек, ол өз кезегінде екі жақтың қалыңдық пен күйеу жігіттің әлі кішкентай бала кезінде немесе сәби кезінде-ақ тойдың алдын ала келісуінен көрінді. Ең төменгі некелік жас дәстүр бойынша, қыздарға 15, ал ұлдарға 13 жастан қойылды (Чжэн Юнфу, Лу Мэйи. 2010:4). Ескіше қытайлық мораль жастар арасындағы нәзік, әрі сүйіспеншілік сезімдерді қолдамады; бұл керексіз, орынсыз, әдепсіз деп саналған. Жігіт пен қыздың арасында қандай да бір терең сезім болғанымен бұл ата-ана тарапынан көзге ілінбеді. Жастардың құдаласуға дейін бір-бірімен кездесуіне тыйым салынатын. Олардың жеке сезімдері ешкімді де қызықтырмады. Жарының ата-анасына қызмет етуі – жас келіншектің ең негізгі міндеті болып саналды. «Егер де әйелі еріне ұнап, бірақ оның ата-анасы тарапынан жылы көзқарасқа иеленбесе, онда ол әйелімен ажырасуға міндетті – деп пайымдалған. Ал керісінше, егер әйелі ұлының көңілінен шықпай, бірақ ата-анасының жүрегі жылыса, ондай жағдайда ері онымен ажырасуға дәті бармайтын» (Чжэн Чжилянью. 2005:7). Келін отағасы немесе ұлдарының жанында емес, үнемі енесінің «қол астында» болуы керек деп есептелді. Енесінің қалыңдыққа қатыгез мінез танытуы – феодалдық қытайлық отбасының қараңғы-қапас әдеттерінің бірі. Тіпті, себепсіз өз ұлын қызғанған енесі кейде жас жұптардың бөлме есігін түнде кеңінен ашып қоюын да талап еткен және әрбір нәзік мейірімді көрген сайын ол күндіз келінін қатты сөгетін жағдайлар да орын алып отырған. Бұл тіпті қалыңдықтың өз-өзіне қол жұмсауына итермелеп, кейде оның өз енесі қолынан мерт болған жайдайларда болған (Янь Цзюньлин. 2001:3). Ерінің өз әйеліне қаншама аяусыздық танытып араласса да, әйел оның «отымен кіріп, күлімен шығуы» тиіс болды. Басқаша айтсақ, еш қарсылықсыз тағдырға бағынып, ерінің алдында бойсұнды. Ол өз ата-анасынан да, соттан да қамқорлық күте алмайтын. Ол тек қана храмға барып, күйеуі бейнеленген қағаз мүсінді іліп, құдайдан жарының оған рақым, мейірім-шапағат танытуын тілеп, оның жүрегін жұмсартуын сұрай алды. Халық арасында әйел «ерінің кіршіксіз көлеңкесі» болуы тиіс деген түсінік қалыптасты.

Күйеуі өз әйелдерін немесе күндерін сата алатын және оларды уақытша немесе мәңгілікке бере алатын. Бұған сырт көзге заңмен тыйым салынғанымен, мұндай тәжірибе кең таралды. Егер күйеуі әйеліне дөрекілік танытса, бұл үшін

ол жеңіл жаза тартумен құтылды, ал әйелі еріне дөрекі мінез көрсете қалса, ол бұл үшін қатаң жазаланды. Егер күйеуі әйеліне опасыздық жасаса, бұл тіпті де қылмыс болып саналмады. Алайда егер оның әйелі дәл осыған ұқсас әрекетке барса күйеуі оны жазасыз-ақ өлтіре салатын. Күйеуінің өз әйелімен мынадай жағдайларда өз еркімен, яғни, ешбір заңға негізделмей-ақ ажырасу құқығы болды: – егер әйелі бедеу болса; – егер ол ата-енесімен ортақ тіл табыса алмаса; – егер ол күйеуіне опасыздық жасады деген күдік болса немесе осы жағдай шынымен де орын алса; – егер өсек айтып немесе отбасында ұрыс-керіс туғызса; – егер жұрттың мазасын алатындай белгілі бір аурумен ауыратын болса; – егер ол күйеуінің рұқсатынсыз үй мал-мүлкін, дүниесін иемденсе; – егер әйелі үздіксіз дүниеге қыз баланы әкеле беретін болса, онда ол күйеуінің алдында кінәлі саналатын. Бұл кезде күйеуі «заңға негізделе отырып» өзіне ұл бала тууы үшін күн сатып алатын.

Бай-бакуатты қытайлықтар әдетте арнайы өзінің күні ету үшін сұлу қыздарды сатып алатын. Мұндай жағдайда рәсімдеу өте қарапайым жүргізілді: қыз өз қожайынының заңды әйелінің алдында үш рет жерге иіліп сәлем берген – мұндай бас июшілік ол қыздың үй бикесіне, яғни заңды әйеліне қызмет етуге дайын екенін білдірді. Сатып алынған үй қызметіндегі бұл әйел өз жанұясында артық сөз айтпай дәл сол баяғыдай үй шаруасымен айналысып жүре берді. Бірақ ол еріне ұл бала сыйласа, оның жағдайы бірден өзгерді. Егер «тікелей» әйелі дүниеден озса, онда оның орнын «жанама әйелдердің» ең үлкені басты. Күйеуінің көзі тірісінде әйелге өз жарына деген сезімдерін білдіруіне тыйым салынды. Ол тек қайтыс болған соң ғана айту құқығы берілді. Әйелдің екінші реттік күйеуге шығуы о дүниелік күйеуінің алдында ауыр күнә болып саналды. Егер жесір әйел қайта тұрмыс құруға бел буған жағдайда, ол өз ортасынан қуғындалған, марқұм болған күйеуінің ата-анасы немесе туыстары оны өлтіретін, тіпті бұдан былай заңды түрде өзгенің әйелі емес, тек күні ғана бола алды. Бұрынғы дәстүр әйелге өз жарымен о дүниелік өмірде бірге болуы үшін күйеуінің моласының басында өлуге бұйырған. Әйел мұндай шешім жайында алдын ала туыстары мен жақындарына хабарлайтын және оның бұл әрекеті өз күйеуіне деген адалдығы мен шын берілгендігінің белгісі деп қабылданды. Күйеуіне адал болған жесір дәл үйінің алдына қойылатын мақтау тақтайшасымен марапатталатын. Бұдан да артық құрмет

мадақтамасы – ағаштан жасалған салтанатты дарбаза (пайлоу) – күйеуінсіз өмір сүргісі келмеген жесірдің ерлігін білдірді. Жесір өзінің өлген адамның соңынан кететінін жариялаған кезде оны салтанатты түрде паланкинге отырғызып, туыстары, таныстары және жәй ғана қызығушылар жесір әйелді өзін-өзін өлтіретін жерге шығарып салып барады. Жесірді алдын ала арнайы дайындалған алаңға апарды, сонан соң келгендер оған бас иді. Кейін бақытсыз әйелдің мойнына ілгекті береді, оның көмегімен әйелдің жақын туыстарының бірі оны қылқындырады. Провинция губернаторлары өздерінің ресми баяндамасында императорға бұл жақсы жесірлердің өзін-өзі өлтіргендігі жайлы айтып, олардың күйеуіне деген адалдығына байланысты мадақ сұрап, салтанатты дарбаза салуды өтінген.

Бүгінде осы сынды Конфуцийлік құндылықтар негізінде құрылған отбасылар жоқтың қасы. Қазіргі Қытай қоғамы дінге көп көңіл бөлмейді. Олардың көпшілігі коммунизм идеалдарына сенбейді. Дегенмен, көп жағдайда бұл тек қалалық тұрғындарға қатысты. Ал аудандар мен ауылдарда ежелгі дәстүрлерді қолдаушылар да бар.

Қорытынды

Қорытындылай келе, жаңа мемлекеттің пайда болуымен, Конституцияның енгізілуімен, Неке туралы заңның және басқа да заң нормаларының қабылдануымен, феодалдық қалдықтар ресми түрде аяқталғанын, әйелдер ерлермен тең құқықтармен қамтамасыз етілді, бұл гендерлік теңдік тұрғысынан үлкен қадам болып табылады.

Соңғы онжылдықта гендерлік мәселелерді шешуде маңызды қадамдар жасалды. Қытайдағы әйелдердің теңдігі бәріне көрінді. Бірақ, экономикалық, саяси және әлеуметтік факторларды ескере отырып, гендерлік теңдікті дұрыс жүргізу үшін ондаған жылдар қажет болады.

Қытай гендерлік теңдікті дамыту, халықтың әртүрлі сегменттерін қолдау үшін БҰҰ-мен ынтымақтастықты нығайтуға ниетті. Мемлекет әйелдердің құқықтары мен мүдделерін құқықтық практикада қорғау туралы заңдарды қайта қарауға және енгізуге ерекше назар аударады, оларды жүзеге асыру механизмдерін бақылайды. Бұл дегеніміз әйелдердің құқығы, гендерлік теңдік шешімі бәрімізге ортақ жақсы нәтиже бере алатын үлкен мәселе дегенді білдіреді.

Әдебиеттер

- Дун Чжун-Шу (1937) (Собрание литературных творений мудреца Дуна) // ЦШЦЧ. Шанхай, 348 с.
 Дун Чжун-Шу (1937) (Собрание литературных творений мудреца Дуна) // ЦШЦЧ. Шанхай, 348 с.
 Леви Строс К. (1983) Структурная антропология. – М.: Наука, 375 с.
 Лю ни (2009) Зарубежные исследования китайских женщин. Анализ документов и цифровых данных / Лю ни, Хуан Юфу. – Пекин, 352 с.
 Ницше Ф. (1990) Генеалогия морали // Соч. в 2-х т. – М.: Мысль, Т. 2. – 421 с.
 Осадчая Г.И. (1996) Социальная сфера общества: теория и методология социологического анализа. – М., 94 с.
 Лоуэль П. (1904) Душа Дальнего Востока / Пер. с англ. Кн. А.О. – СПб.: Тип. Товарищества М.О. Вольф, 171 с.
 Ситуация в области человеческих ресурсов в Китае (Белая книга) [Электронный ресурс]. // URL: russian.china.or.cn (дата обращения: 10.05.2016)
 China Statistical Yearbook (2012) [Электронный ресурс]. // URL: http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/indexeh.htm (дата обращения 17.04.2016)
 Түргенбай А.Ә., Тастанбекова С.С. (2011) Дәстүрлі Қытай қоғамындағы әйелдің орны ҚазҰУ хабаршысы. Шығыстану сериясы. №4 (57)
 Чжан Цзыцин (2003) Во дэ цзыцы Чжан Айлин (Моя сестра Чжан Айлин). Шанхай, 300 с.
 Чжэн Юнфу, Лу Мэйи (2010) Чжунго фунной тунши, миньгоцзоуань (История женщин Китая, период миньго). Ханчжоу
 Чжэн Чжилян (2005) Китай и Запад: специфика и единство типов культур. // Россия и АТР. – № 185.
 Янь Цзюньлин. (2001) Ло е гуэй гэнь (Опавшие листья возвращаются к корням). – Пекин.

References

- Dong Jung-Shu** (1937) (Sobranie literaturnyx tvoreny mudreca Dona) // TSSHTSC. Shanghai, 348 s
 Dong Jung-Shu (1937) (Sobranie literaturnyx tvoreny mudreca Dona) // TSSHTSC. Shanghai, 348 s
 Levi Stros K. (1983) Strukturnaya antropologiya. – M.: Nauka, 375 s.
 Lyu Ni (2009) Zarubejnye issledovanye kitayskyh zhenshin. Analiz dokumentov I tsifrovyyh dannyh/ Lyu Ni, Huan Yufu. Pekin, 352 s
 Nitsche F. (1990) Geneologiya morally // Soch. v 2-h t. – M.: Misl,T2. – 421 s.

- Osadchaya G.I. (1996) Socialnaya sfera obshestba: teoriya I metodologiya socialogicheskogo analiza. M.,94 s.
- P.Louel. (1904) Dusha Dalnego Vostoka. Per. s angl. Kn. A.O. – SP6: TIP. Tovarishstva M.O. Volf, 171 s.
- Situasia v oblasti chelovecheskyx resursov v Kitae (Belaya Kniga) [Elektronnyi resurs]. // URL: russian.china.or.cn (data obrasheniya: 10.05.2016)
- China Statistical Yearbook (2012) [Elektronnyi resurs]. // URL: <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/indexeh.htm> (data obrasheniya 17.04.2016)
- Turgenbay A.A., Tastanbekova S.S. Тастанбекова (2011) Dasturli Kytai kogamindagy ayeldin ornı KazUU khabarshy. Shygystanu seriyasi. №4 (57)
- Zhang Ziqing (2003) Vo Te Zichi Zhang Ailing (Moya sestra Zhang Ailing). Shanhai, 300 s
- Zheng Yongfu, Lou Mei (2010) Zhongguo Funiu Tongshi, Mingo Juan (Istoriya zhenshin Kitaya, period mingo). Hangzhou
- Zheng Zhilyan (2005) Kitai I Zapad: spetsifika I edinstva tipov kultur// Rossiya I ATP. № 185.
- Yan Junlin. (2001) Lo e guci gen (Opavshye listya vozvrashayutsya k kornyam) Pekin.